

УДК 911.3

Гукалова І.В.,
доктор географічних наук,
провідний науковий співробітник відділу суспільної географії
Інститут географії Національної академії наук України

МЕТОДИЧНИЙ РЕСУРС ГЕОГРАФІЧНОГО ОЦІНЮВАННЯ ЯКОСТІ ЖИТТЯ НАСЕЛЕННЯ ДЛЯ СУЧАСНИХ МОНІТОРИНГОВИХ СПОСТЕРЕЖЕНЬ

У сучасному українському суспільстві зростає потреба в регулярних регіональних спостереженнях за змінами у структурних компонентах якості життя населення як найважливішого критерію ефективності управління і демонстратора регіонального соціально-економічного розвитку як такого. Стаття наголошує на важливості та практичному значенні оцінювання й аналізу якості життя населення, виявленні її територіальних відмінностей, вирішенні завдань інформаційного супроводу й апробації методики багатомірної оцінки. Розкриваються проблеми і принципові моменти побудови моніторингу якості життя та його ознаки з позицій різних груп потенційних користувачів, проблеми сучасного інформаційного забезпечення процесу оцінювання. Викладені результати оцінювання якості життя населення в регіонах України за даними 2015 р. Проведено географічну типізацію регіонів України за особливостями якості життя населення, виділено й охарактеризовано вісім типів регіонів. Обґрунтовано можливість використання запропонованої методики для моніторингу якості життя населення на регіональному рівні.

Ключові слова: якість життя населення, моніторинг, соціальна географія, територіальна диференціація, регіони України.

В современном украинском обществе возрастает потребность в регулярных региональных наблюдениях за изменениями в структурных компонентах качества жизни населения как важнейшего критерия эффективности управления и демонстратора регионального социально-экономического развития как такового. Исследование подчеркивает важность и практическое значение оценки и анализа качества жизни населения, выявления его территориальных различий, решения задач информационного и картографического сопровождения и апробации методики многомерной оценки. Раскрываются проблемы и принципиальные моменты построения мониторинга качества жизни и его признаки с позиций различных групп потенциальных пользователей, проблемы современного информационного обеспечения процесса оценки. Изложены результаты оценки качества жизни населения в регионах Украины по данным 2015 г. Проведена географическая типизация регионов Украины по особенностям качества жизни населения, выделены и охарактеризованы восемь типов регионов. Обоснована возможность использования предложенной методики в целях мониторинга качества жизни населения на региональном уровне.

Ключевые слова: качество жизни населения, мониторинг, социальная география, территориальная дифференциация, регионы Украины.

Gukalova I.V. METHODOLOGICAL RESOURCE OF THE GEOGRAPHIC EVALUATING QUALITY OF LIFE FOR MODERN MONITORING OBSERVATIONS

In modern Ukrainian society there is a growing need for regular regional monitoring of changes in the structural components of the quality of life of the population as the most important criterion for the effectiveness of governance and a demonstration of spatial socio-economic development as such. The article emphasizes the importance and practical importance of evaluating and analyzing the quality of life of the population, identifying its territorial differences, solving the tasks of informational support and approbation of the method of multi-dimensional evaluation. The problems and principles of constructing monitoring of quality of life and its features from the view of different groups of potential users, problems of modern information support of the evaluation process are revealed. The results of the estimation of the quality of life in the regions of Ukraine according to the data of 2015 are given. The geographical typization of the regions of Ukraine according to the peculiarities of the quality of life of the population is carried out, 8 types of regions are identified and characterized. The possibility of using the proposed methodology for monitoring the quality of life of the population at the regional level is substantiated.

Key words: quality of life of population, monitoring, social geography, territorial differentiation, Ukrainian regions.

Не розуміючи, яким чином дані зводяться воєдино, що вони собою являють, ми ризикуємо побачити проблеми там, де їх немає, не звертаючи уваги на невідкладні завдання, які цілком можуть бути вирішені; втрачати самовладання під тиском надуманих проблем, не помічаючи водночас дійсно кошмарних ситуацій; рекомендувати політику, яка не має належного обґрунтування.

Ангус Дітон [3, с. 33]

Постановка проблеми. У 2015 р. стався той рідкісний випадок, коли Нобелівська премія з економіки була присуджена лауреатові не за створення нової теорії або нових методів аналізу, а по суті – за внесок у перевірку справедливості найбільш значущих теорій і розроблення інструментів, які дозволяють використовувати такі теорії для аналізу конкретних економічних ситуацій. Премія вручена професору Принстонського університету Ангусу Дітону «за його аналіз споживання, бідності та добробуту» [7]. Вивчаючи проблеми нерівності та бідності, Ангус Дітон фактично піддав аналізу різні аспекти вимірювання якості життя населення. Своєрідним підсумком його досліджень стала книга «Велика втеча: здоров'я, багатство і витоки нерівності» [12], де А. Дітоном розглянуто проблему порівняння якості життя в різних країнах, зокрема й відмінності як у національних стандартах якості життя, так і в системі суспільних уявлень про добробут.

Як і у випадку з іншим нобелівським лауреатом 2008 р. П. Кругманом, який здобув премію за дослідження урбанізації, що пов'язала питання міжнародної торгівлі й економічної географії, нагородження 2015 р. стало своєрідним сигналом про зростання актуальності досліджень якості життя населення, зокрема і в умовах нерівномірності розвитку і суперечливих тенденцій глобалізації національних економік.

У даному контексті важливо те, що проблема будь-яких регіональних оцінок якості життя населення – це проблема врахування складних взаємовідношень між наявним просторовим різноманіттям і нерівномірністю регіонального розвитку, яка навряд чи може бути цілком вирішена шляхом зведення багатьох складників в один інтегральний показник якості життя. Потреба розвитку методичних основ оцінювання якості життя в умовах відсутності

еталонної системи показників і універсальної методики, що враховує просторово-часові зміни, зокрема й зумовлені глобальними трендами та регіональними тенденціями, є особливо нагальною під час військово-політичного конфлікту на Сході та Півдні України, який суттєво знизив не тільки показники соціально-економічного розвитку багатьох регіонів, але і суб'єктивні уявлення людей про прийнятні параметри задоволеності життям.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Першим спробу обґрунтувати категорію «якість життя населення» зробив Дж. Гелбрейт у своїй книзі «Суспільство достатку» 1958 р. [14]. Подальше опрацювання вона дістала в дослідженнях американських учених – представників різних установ і колективів – під керівництвом Р. Бауера, 1966 р. побачив світ науковий збірник «Соціальні індикатори» [15]. Цими роботами в розвинених країнах Заходу був започаткований величезний напрям досліджень під загальною назвою *social indicators movement* («рух за соціальні індикатори» – *І.Г.*), у межах якого аналізувалися соціальні аспекти життєдіяльності населення в їхній прив'язці до політико-економічних, екологічних, демографічних та інших проблем. Питання кваліметрії, методики оцінювання якості життя і людського розвитку так або інакше порушували «знавці» постіндустріального суспільства Е. Тоффлер, А. Кембелл, А. Сен, Дж. Форрестер [11; 13; 16; 17]. В Україні відомими стали доробки Е. Лібанової, О. Грішнєвої, М. Кизима, В. Постнікова та ін. [1; 4; 5; 8]. Більшість наявних методик порівняльної територіальної оцінки якості життя зорієнтовані на пошук певного «рівня» якості, уособленого в одному інтегральному показнику, хоча знайти таку відносну міру якості майже неможливо через складність і багатогранність самої категорії. Оскільки потреби людей у благах і особливості їх споживання постійно змінюються та розвиваються, зале-

жать від зовнішніх (суспільно-географічного положення, природно-кліматичних умов, рівня соціально-економічного розвитку – *І.Г.*) і внутрішніх (доходи населення, стан здоров'я тощо – *І.Г.*) чинників, то абсолютної міри якості життя немає і не може бути. Проте можливі відносні порівняння, які до того ж мають структурний характер – мусимо казати про збалансованість чи розбалансованість окремих структурних компонентів якості життя, а це вже трохи інший ракурс оцінювання, який має багатомірний характер.

Виклад основного матеріалу дослідження. Помітною рисою сучасного періоду розвитку суспільства в багатьох країнах є неврівноваженість, яка поклала край ідеалам стабільності. Планетарна система швидко скочується в умови біфуркації, а розбалансованість соціального простору призводить до соціальних катастроф. В основі такої розбалансованості – поглиблення протиріч між особистістю і суспільством, що призводить, щонайменше, до депресії або апатії, в окремих випадках – до міграційних переміщень, але іноді – до соціально-політичних потрясінь, воєн і зміни політичної карти.

Усвідомлення цього потребує і нової стратегії розвитку. Початок змін був покладений конференцією в Ріо 1992 р., де була сформульована відома світоглядна парадигма сталого розвитку. На початку 2000-х рр. були сформульовані Цілі тисячоліття, які позначили найгостріші проблеми розвитку суспільства на той час. 2015 р. на Саміті Організації Об'єднаних Націй (далі – ООН) були обрані нові орієнтири – 17 цілей і 169 завдань, після чого було розроблено національну систему цілей (86 завдань національного розвитку та 172 показники для їх моніторингу). Саме це, як і важкі для України події останніх років, стимулювало національний дискурс щодо становлення системи національного моніторингу суспільного розвитку й якості життя населення та шляхів їх інституалізації [10].

Водночас в Україні одна методика оцінювання рівня розвитку регіонів замінює іншу. Затверджена Кабінетом Міністрів України 2004 р. «Методика визначення комплексної оцінки результатів соціально-економічного розвитку регіонів» проіснувала лише рік,

у 2009 р. затверджується «Методика оцінки міжрегіональної та внутрішньорегіональної диференціації соціально-економічного розвитку регіонів», 2015 р. набуває чинності «Методика моніторингу та оцінки результативності реалізації державної регіональної політики». Через перезатвердження нових методик порушується головний принцип – безперервності спостережень, який дозволяє відчувати кількісні, а головне, якісні зміни в житті суспільства й окремих регіонів, по-друге, це все одно моніторинг соціально-економічного розвитку, спрямований більше на потенційних інвесторів, оцінку ефективності діяльності органів влади, темпів розвитку, ніж на оцінювання збалансованості параметрів умов життя і стану власне населення.

Єдиним достойним виключенням залишається методика оцінювання рівнів людського розвитку, яка 2012 р. була суттєво вдосконалена, і за якою регіони України оцінюються і порівнюються регулярно від початку нового тисячоліття, а головне – результати оцінки щорічно публікуються Держслужбою статистики України [6]. Але і вона не компенсує того величезного дефіциту, який існує за напрямом аналізу якісних аспектів життя, починаючи від забезпеченості та задоволеності населення умовами життя і закінчуючи тим «запасом міцності», який зараз має той чи інший регіон (соціум) за демографічним, економічним, соціальним, екологічним, ресурсним, соціокультурним, а якщо ширше – то і політичним вимірами нашого буття.

Додамо, що в Угоді про асоціацію між Україною та Європейським Союзом, яку ухвалено 27 червня 2014 р., гл. 21 присвячено питанням співробітництва у сфері соціальної політики [9]. Ст. 420 розкриває цілі такого співробітництва, серед яких першою визначено покращення якості життя. Для України, яка перебуває на перетині цивілізаційних світів, міграційних потоків – сьогоденних і майбутніх, і володіє (поки що – *І.Г.*) величезним людським потенціалом – питання оцінювання якості життя є надактуальним. Чому українські абітурієнти в останні роки їдуть до Польщі, а польські фахівці ще раніше – до Великої Британії: чи підштовхнуло останнє британців висловитися на користь Brexit, і чи не посприяє

перше закриттю українцями демографічних дірок в інших країнах і збільшенню демографічних проблем в Україні? Пошук відповідей так або інакше змусить нас повернутися обличчям до оцінок якісних аспектів життя всередині країни.

Але проблеми починаються вже на етапі збирання інформації. Що є критерієм якості життя населення на різних територіальних рівнях і які характеристики здатні її описати? Система показників не може дублювати ті індикатори, які традиційно характеризують соціально-економічне положення територій. Необхідно відібрати серед них ті, що найкращим чином описують соціальний результат розвитку тієї чи іншої сфери, кожної – окремо. Зважаючи на складність категорії та неоднорідність оціночних показників, можна стверджувати, що й арсенал методів їх опрацювання має бути широким – від математико-статистичних, соціологічних до географічних методів, зокрема і геоінформаційні технології (далі – ГІС-технології).

Проблема, яка щороку поглиблюється – відсутність чи неточність первинних статистичних даних у регіональному розрізі. Попри старі проблеми скудності змісту статистики якості життя, маємо нові «відкриті питання» про достовірність даних по Донецькій і Луганській областях і нез'ясованості питання – які саме території наразі охоплені статистичним спостереженням, як розраховуються душеві показники тощо. Дані по Автономній Республіці Крим в останні роки офіційною статистикою не наводяться зовсім, отже, для цих регіонів проблема інформаційної підтримки організації моніторингу якості життя залишається невирішеною. Багато речей можна пояснити важкими обставинами війни, але навряд чи вдасться пояснити, чому ми не можемо (не хочемо? не мусимо? не прагнемо? – І.Г.) отримувати та систематизувати інформацію про життя людей на окупованих і анексованих територіях? Попри невизнання режимів, які встановлені на цих територіях, ми мусимо подумати про шляхи отримання інформації про населення й умови його життя на непідконтрольних територіях. За зрозумілих причин це важко, але на допомогу приходять соціологічні методи – інтерв'ю, масштабні обстеження,

працюють проекти ООН, колективи науковців, 2016 р. створено ціле Міністерство з питань тимчасово окупованих територій та внутрішньо переміщених осіб – можливо, ситуація не така вже безнадійна?

Великою розбалансованістю характеризується статистика по містах і менших поселеннях. Щороку вона стає все біднішою і зовсім недостатньою, щоб робити висновки про розвиток навіть якоїсь однієї сфери життя людей. Не проведено і ще не скоро буде проведено Всеукраїнський перепис, а це – єдине достовірне джерело інформації про населення. Моніторинг якості життя в таких умовах стає дуже затребуваним, адже він являє собою науково обґрунтовану систему періодичного збору, систематизації й аналізу інформації про умови життєзабезпечення мешканців певної території, їхнє соціальне самопочуття, ситуацію в їхньому оточенні за умови обов'язкового надання результатів такого аналізу органам ухвалення рішень. Він не замінить собою Перепис, проте він може сприяти тому, що якість життя нарешті стане категорією соціально-територіального управління. А це вже результат.

Сьогодні найбільш принциповими моментами побудови моніторингу якості життя населення в Україні є:

1. **Принцип розвитку** – переорієнтація із принципів управління територією на принципи її розвитку.

2. **Принцип рівних можливостей** – орієнтація управління на соціальний результат: покращення якості життя населення як збільшення доступності різних благ і ресурсів, які є на певній території, вирівнювання можливостей для їх використання.

3. **Принцип стійкості й адаптації** – вся діяльність соціальної системи має бути підпорядкована зміцненню її стійкості, збільшенню життєздатності, вмінням адекватно реагувати на ті зміни, які відбуваються.

4. **Принцип самодостатності** – найважливіше завдання для регіонів – це створення таких соціально-економічних умов, які дозволяли б людині своєю працею, здібностями, професійними навичками формувати власне благополуччя тут, а не десь.

5. **Принцип пріоритету соціальних цінностей** – всі зміни повинні знаходити відо-

браження в ціннісних орієнтаціях населення; потреби, мотивації, соціальне самопочуття й об'єктивні структурні зміни та покращення умов життєзабезпечення – основні критерії оцінки ефективності управління якістю життя населення.

Ознаки моніторингу якості життя населення будуть різними з позицій різних груп користувачів – будь-то держава, інвестори і бізнес або населення (табл. 1).

Як видно, відмінними будуть мета, результат, суб'єкти моніторингу, методи діагностики тощо. По-різному має виглядати і звітність – на рівні держави повинна бути передбачена національна доповідь про якість життя населення, на рівнях бізнесу і населення достатніми будуть регулярні інформаційні публікації.

Десять років поспіль нами проводяться дослідження якості життя на регіональному рівні: розроблена відповідна методика оцінювання з більш ніж 120 вихідними показниками [2]. Її основний принцип – у нормуванні

вихідних показників від 0 до 1, тобто до мінімальних і максимальних (для дестимуляторів – навпаки – *І.Г.*) і поетапному зведенні їх шляхом середнього арифметичного у проміжні, а ті, своєю чергою, у 7 складників індексів – компонентів якості життя населення. Через те, що показники Києва у своїх значеннях нерідко перевищують у той чи інший бік їх варіацію за регіонами (без Києва – *І.Г.*), «відстань» значень, за їх переведення в індекси, розраховується стосовно варіативної різниці показників ($\max - \min$) за регіонами України. Це дає підстави більш диференційовано представити саме міжрегіональні відмінності в тих чи інших характеристиках. У підсумку, чим вищим є кожен із 7 індексів за значенням, тим краща ситуація. Візуально – чим більшою є площа багатокутної картодіаграми (так званого профілю якості життя населення – *І.Г.*), і чим більш правильні обриси вона має, тим кращою, збалансованішою є якість життя населення регіону.

Таблиця 1

Ознаки моніторингу якості життя населення з позицій різних груп користувачів

Ознака	Група користувачів моніторингу		
	Держава	Інвестори і бізнес-структури	Населення
Мета	Інформація про стан соціально-економічного, екологічного, соціокультурного розвитку й умови життя населення	Відомості про соціальний клімат, конкурентоспроможність	Уявлення про рівень благополуччя регіону та комфортності проживання
Потрібний результат	Інформація про динаміку структурних зрушень у характері розвитку територій і умовах життя населення	Розроблення соціальних паспортів територій	Формування громадської думки щодо ефективності державної регіональної політики
Суб'єкт моніторингу	Мінеконрозвитку, Мінрегіонрозвитку, Держслужба статистики, науково-дослідні інститути	Консалтингові та рейтингові агентства, науково-дослідні інститути	Держслужба статистики, рейтингово-експертні агентства, засоби масової інформації
Періодичність проведення	Систематично	За необхідності	За запитами користувачів
Методи діагностики	Математичні, статистичні, фактографічні	Експертні оцінки	Математичні, статистичні, фактографічні
Джерела інформації	Первинна статистична звітність, результати вибірових обстежень домогосподарств	Експертні оцінки, матеріали аналітичних досліджень	Результати переписів, матеріали соціологічних досліджень, експертні оцінки
Форма звітності	Доповідь про оцінювання якості життя населення	Інформаційні бюлетені, аналітичні матеріали і звіти	Інформаційні бюлетені, матеріали планових статистичних спостережень

Методикою не передбачений розрахунок інтегрального індексу якості життя. Проте дослідження таких так званих профілів якості життя населення дає підстави за допомогою кластерного аналізу виділити типи територій, схожих за «структурою» якості життя населення, побачити ті чи інші дефіцити і розробити заходи щодо їх подолання. Виділені типи не є і не можуть бути сталими, тому кожні 5 років здійснюється нова типізація на підставі кластерного аналізу даних на відповідний рік. Так, у 2015 р. нами було виділено 8 типів регіонів (мал. 1), у 2011 р. – 6, у 2005 р. – 7. Деякі регіони є дуже сталими в тенденціях розвитку (Чернігівська, Кіровоградська, Херсонська області – *І.Г.*), деякі активно «мігрують» з одного типу до іншого (окремі західні області – *І.Г.*). Але і самі типи змінюють свої «обриси».

2015 р. було виділено 8 типів регіонів (рис. 1), на підставі яких можна формулювати заходи соціально-економічної політики.

Тип 1. Столиця з найвищою сприятливістю соціокультурному розвитку насе-

лення. Найхарактернішою ознакою типу є в декілька разів вищий індекс сприятливості соціокультурному розвитку населення, що зрозуміло, зважаючи на концентрацію в столиці освіти, науки, видавництва, громадських організацій і їх представників тощо. Водночас, наприклад, показники криміногенності в столиці далеко не найкращі, невисокими є і показники шлюбної ситуації, що свідчить про поширеність девіантної поведінки і зростання соціальної напруги. Вищими за регіональні значення індексів є більшість інших індексів, за виключенням індексу соціальної спрямованості економіки й індексу сприятливості екологічної ситуації, що сигналізує про падіння рівня життя столичних мешканців, збільшення антропогенного навантаження і підвищення рівня природно-техногенної небезпеки. Зростає і статевіковий дисбаланс населення, що є наслідком як природного старіння, так і посилення інтенсивності міграції до столиці.

Тип 2. Промисловий демографічно депресивний тип регіонів з інфраструктур-

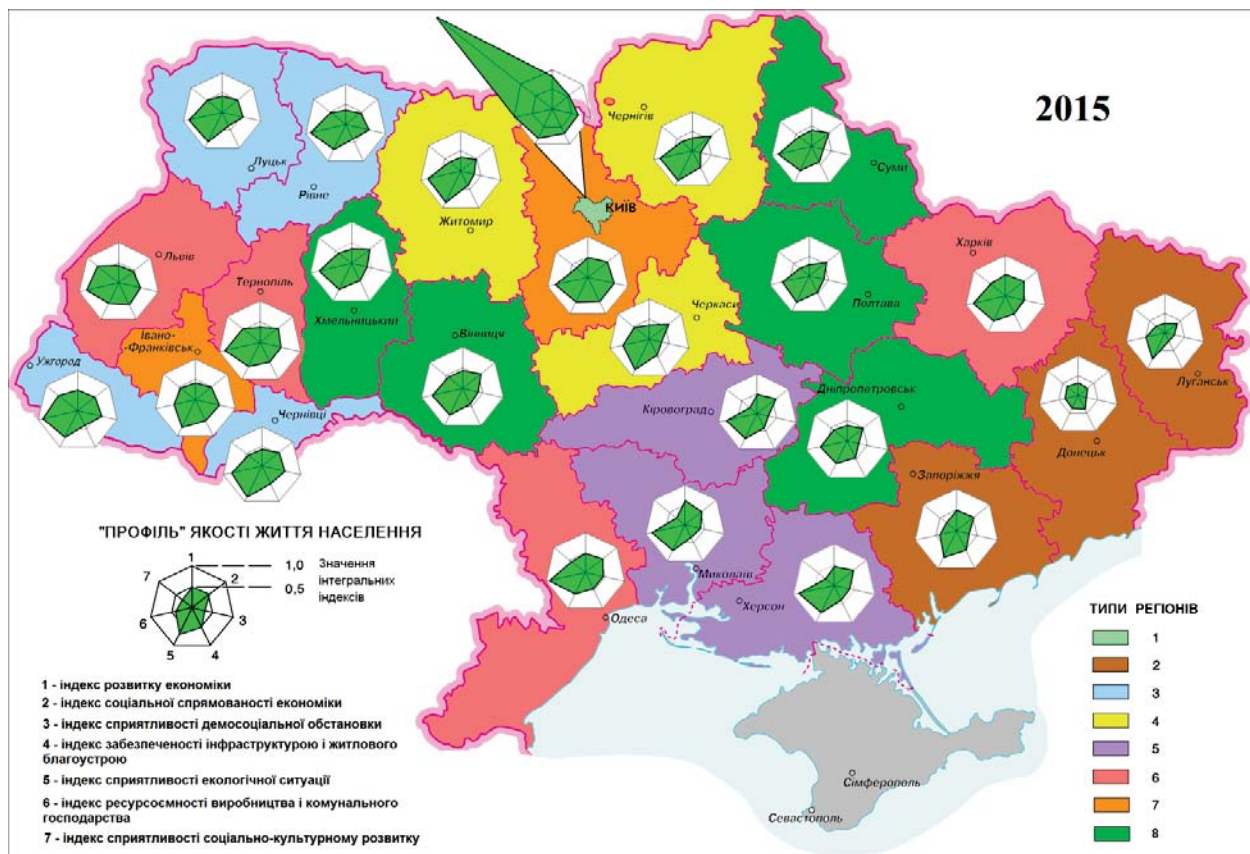

Рис. 1. Типи регіонів України за особливостями якості життя населення, 2015 р.

ним дефіцитом і низькою сприятливістю соціокультурному розвитку. Сформований промисловими областями України – Донецькою, Луганською, Запорізькою. Незважаючи на те, що за індексом розвитку економіки, її соціальною спрямованістю, інфраструктурними показниками, Запорізька область значно випереджає Донецьку і Луганську, її інші індекси наблизили її до них. Такий тип регіонів характеризується проблемами в демо-соціальному розвитку, зокрема й масштабним міграційним відтоком населення і вкрай незбалансованою статеві-віковою його структурою. Економіка в такому типі регіонів є дуже ресурсоємною, а несприятливість соціокультурному розвитку відображається низькими показниками культурної та громадської активності населення. Незадовільними є показники стану інфраструктурного забезпечення, що підсилюється масштабними руйнуваннями протягом останніх років частини території Донецької та Луганської областей.

Тип 3. Західні регіони зі сприятливою екологічною, екологоресурсною та демографічною ситуацією. До такого типу увійшли лише чотири західні області – Закарпатська, Чернівецька, Волинська і Рівненська, які, на відміну від 2005 р., об'єднуються у тип, територіально більш роз'єднані. Маючи цілком помірні індекси розвитку економіки та соціальної її ефективності, такий тип відзначається найсприятливішою демосоціальною обстановкою, а саме: найповільнішим скороченням населення, найкращими показниками суспільного здоров'я, статево-вікової гармонійності. Внаслідок розвитку нересурсоємних виробництв, зазначений тип характеризується сприятливою екологічною обстановкою. За підсумком аналізу соціокультурних особливостей розвитку й умов відтворення, цей тип виявляє позитивні риси у формуванні шлюбної ситуації та загальної криміногенної обстановки.

Тип 4. «Навколостолічні» економічно та демографічно стагнуючі регіони. Житомирська, Черкаська, Чернігівська області, які формують такий тип, характеризуються невисоким індексом розвитку економіки, проте порівняно вищою її соціальною спрямованістю, невисокою ресурсоємністю

виробництва і комунального господарства. Області належать до найблагополучніших в екологічному плані в Україні. Проте однією з найгірших в Україні є демографічна ситуація, яка щороку погіршується через відплив населення до столичного регіону.

Тип 5. Центральнo-причорноморські регіони із соціокультурним і демографічними дефіцитом. Кіровоградська, Миколаївська, Херсонська області 2015 р. сформували відносно благополучний щодо розвитку економіки і соціальної її спрямованості тип. Це пов'язано не стільки з обсягами виробництва, скільки з відносно прогресивною структурою економіки, інноваційною активністю і розвиненим підприємництвом, задовільними умовами праці та непоганою ситуацією на ринку праці загалом. Натомість цей тип регіонів усталено демонструє негативні демографічні тенденції та погіршення стану суспільного здоров'я, низькі індекси соціально-освітнього статусу населення й умов його відтворення, культурної активності та високі показники криміногенності, що свідчить про високу соціальну небезпеку.

Тип 6. Економічно розвинені регіони із соціальною спрямованістю економіки, екологоресурсно та соціокультурно сприятливі. Харківська, Одеська, Львівська, Тернопільська області у 2015 р. утворили загалом позитивний за своїм профілем якості життя тип регіонів, який об'єднав території із середнім рівнем потужності економіки, але загалом прогресивною її структурою, розвинутим підприємницьким середовищем, вищим за середній рівнем соціальної спрямованості економіки, яка пояснюється, зокрема, відносно сприятливою ситуацією на ринку праці. Незважаючи на низький рівень ресурсоємності економіки регіонів цього типу, тут спостерігається доволі напружена екологічна ситуація, пов'язана, насамперед, із природно-техногенною небезпекою.

Тип 7. Демографічно прогресивний та інфраструктурно сприятливий тип регіонів. Такий тип об'єднав територіально віддалені одну від одної Івано-Франківську та Київську області, які характеризуються недостатньо прогресивною структурою економіки, але високим рівнем життя населення, низькою

продовольчою безпекою, але високим рівнем житлової забезпеченості та благоустрою, вищим за середній рівнем природно-техногенної безпеки.

Тип 8. Інфраструктурно й еколого-ресурсний сприятливий тип із зростаючими економічним та демографічним дефіцитом. Хмельницька, Вінницька, Сумська, Дніпропетровська, Полтавська області, які об'єднані в останній тип, є дуже різними за структурою економіки, своїм вкладом у валовий внутрішній продукт країни. Проте всі вони мають розвинене підприємницьке середовище, характеризуються вищими за середні індексами розвитку інфраструктури. Показники сприятливості соціокультурному розвитку щороку знижуються, хоча мають близькі до середніх по Україні значення. Демографічна ситуація погіршується через значний вплив населення і незбалансовану його структуру.

Отже, кожен тип регіонів є специфічним, тому що являє собою унікальний синтез різних рис і характеру розвитку соціуму в цілком конкретних умовах. Такі умови проєктують на себе процеси, які відбуваються в країні загалом, а також модифікують їх, виходячи зі специфіки життя населення і господарювання на тій чи іншій території. Одночасно можна зазначити збалансованість чи розбалансованість компонентів якості життя в тому сенсі, що їх тісний взаємозв'язок створює певний баланс, співвідношення компонентів – різних вимірів життя. Соціально-економічна політика оптимізації якості життя населення в Україні має бути адаптованою до восьми типів регіонів. Водночас жоден із регіонів України, зокрема й відносно благополучний Київ, не позбувся ознак соціальних чи соціально-економічних «хвороб». Однак «лікування» таких «хвороб» у різних типах регіонів має принципово різний характер, з усвідомленням єдиного суцільного пріоритету – цінності життя людей і нормального їхнього самопочуття.

Характерною рисою більшості виділених типів регіонів є незбалансованість розвитку окремих складників якості життя. Пелюсткові діаграми доволі яскраво підкреслюють цю тенденцію – більшість регіонів України, зокрема й «благополучний» Київ, мають зовсім неси-

метричні відхилення часткових індексів у той чи інший бік. Традиційні риси якості життя в Україні за напрямком «захід – схід» формуються у сполученні еколого-географічного і соціально-економічного чинників, хоча варіабельність у профілях якості життя є наслідком взаємодії всіх семи складників індексів. Проте регіонам з ідентичними чи схожими соціально-економічними рисами притаманні і близькі риси демосоціального розвитку, тенденції формування екологічної ситуації. Водночас порівняно із 2005 р. найбільші негативні зсуви у всіх регіонах зафіксовані за індексом сприятливості демосоціальної обстановки, найбільш позитивні – у рівні ресурсоемності економіки. Це означає, що економіка України тепер споживає менше ресурсів, але поки що це жодним чином не відображається на демографічному і соціальному благополуччі її населення – воно стрімко скорочується і почуває себе не дуже добре. Ані економічного, ані інфраструктурного, ані соціокультурного ривка вперед поки не зроблено.

Якість життя населення – це категорія, яка наголошує на ціннісно-змістовній і смисловій сторонах життя людини і суспільства, аналізує людський, соціальний вимір економіки, споживання, антропогенного тиску на природу і розвиток культури, тобто узагальнено характеризує й інтегрує різні параметри людського життя, але в межах, заданих сьогоdnішнім рівнем розвитку країни загалом. Кожен регіон України, маючи власний унікальний характер і «профіль» якості життя в умовах різноспрямованих соціальних, економічних, політичних трансформацій останнього часу, стає дуже вразливою, проте і найбільш здатною до адаптації геосистемою, яка також потребує ефективного менеджменту.

Висновки з проведеного дослідження. Географічна типізація, та ще й подана в динаміці, може стати обов'язковим складником моніторингу якості життя населення України. Відміна від простого рейтингування регіонів за індексом висока-низька якість життя принципова: моніторинг якості життя – це не оцінювання рівня якості (хоча окремі первинні показники можуть бути рівневими – рівень викидів, зарплат, народжуваності тощо – *І.Г.*). Добротність життя оцінюється за гармонійні-

стю його вимірів, якщо є провали в профілях, то це сигналізує про несприятливість ситуації та відповідні пріоритети політики – людина не може жити тільки економічними перевагами, негаразди в екологічній ситуації чи в соціокультурному розвитку рано чи пізно дадуться взнаки. До того ж посилення соціо-економіко-екологічної незбалансованості розвитку і розбіжності в цій незбалансованості в різних регіонах є ознаками посилення фрагментації простору України, а це вже – небезпека для територіальної цілісності країни. Регіони в чомусь, дійсно, набирають вагу, а в чомусь швидко її втрачають – на рівні представленого інтегрування показників не щороку, але за період 5–10 років точно.

Обмеженість будь-якої типології, яка виконана на основі статистики, очевидна і зрозуміла, але поки немає можливості доповнити її формалізованими оцінками ступеня модернізованості способу життя, людського і соціального капіталу, стратегій адаптації населення. Опосередкованими «вимірювачами» різниці в способі й умовах життя населення в регіонах можуть бути і наявність міст-мільйонників, і активність зовнішніх зв'язків, і мобільність населення, але поки ці компоненти потребують подальшого опрацювання в контексті якості життя.

Наразі ж для посилення моніторингового складника стратегічного планування і практичного застосування уніфікованої методики оцінки якості життя в Україні доцільним є:

– затвердження єдиного понятійно-термінологічного апарату, зокрема й обґрунтування категорії «якість життя населення», узгодження її визначення;

– забезпечення кращої доступності та широти статистичних даних для науковців і широкої громадськості з метою належного інформування і подальшого опрацювання;

– розроблення національної системи оцінювання якості життя і затвердження відповідної методики на урядовому рівні, політична воля щодо впровадження методики для використання в практичній роботі.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Грішнова О. Людський розвиток : [навч. посібник] / О. Грішнова. – К. : КНЕУ, 2006. – 308 с.
2. Гукалова І. Якість життя населення України : суспільно-географічна концептуалізація / І. Гукалова. – К. : Друкарня МВС України, 2009. – 347 с.
3. Дитон А. Великий побег: здоров'є, багатство и истоки неравенства / Ангус Дитон. – М.: Изд-во Института Гайдара; Фонд «Либеральная миссия», 2016. – 368 с.
4. Кизим Н. Качество жизни населения и внешнеэкономическая деятельность предприятий / Н. Кизим, В. Зинченко. – Х. : ИД «ИНЖЭК», 2009. – 184 с.
5. Лібанова Е. Вимірювання якості життя в Україні. Аналітична доповідь / Е. Лібанова, О. Гладун, Л. Лісогор. – К., 2013. – 48 с.
6. Методика вимірювання регіонального людського розвитку / Інститут демографії та соціальних досліджень імені М.В. Птухи, Державна служба статистики України. – К., 2012. – 50 с.
7. Офіційний сайт Нобелівського комітету [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.nobelprize.org/nobel_prizes/economic-sciences/laureates/2015/.
8. Постніков В. Якість життя населення як індикатор ефективності державного регулювання якості життя / В. Постніков // Економіка та держава. – 2010. – № 11. – С. 71–74.
9. Угода про Асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії й їхніми державами-членами, з іншої сторони [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/984_01.
10. Цілі сталого розвитку: Україна. Національна доповідь / Міністерство економічного розвитку і торгівлі України. – 2017. – 176 с.
11. Campbell A. The quality of American life : Perceptions, evaluations and satisfactions / A. Campbell, Ph. Converse, W. Rodgers. – New York : Russel Sage Foundation, 1976. – 600 p.
12. Deaton A. Greatescape : health, wealth, and the origins of in equality. Oxford : Princet on University press. – 2013. – 376 p.
13. Forrester J. World Dynamics / J. Forrester. – Cambridge : Wright-Allen Press, 1971. – 142 p.
14. The Affluent Society (1958). Rev.ed. / J. Galbraith – Boston : Houghton Mifflin, 1998. – 336 p.
15. Social Indicators / edited by Raymond A. Bauer – Cambridge, Mass. : M.I.T. Press, 1966. – 357 p.
16. Stiglitz J., Sen A., Fitoussi J. Report by the Commission on the Measurement of Economic Performance and Social Progress / J. Stiglitz, A. Sen, J. Fitoussi. – Paris, 2009. – 292 p.
17. Toffler A. Future shock / A. Toffler. – New York : Random House, 1970. – 505 p.